

Получена: 01.08.2019 г.

Приета: 28.08.2019 г.

АРХИТЕКТУРА НА СГРАДИТЕ ЗА ГРАЖДАНСКИ И РЕЛИГИОЗНИ РИТУАЛИ

В. Бакърджиев¹

Ключови думи: ритуали, граждански ритуали, архитектурно-скулптурен синтез

РЕЗЮМЕ²

В националната традиция на България съществуват ясни правила за осъществяване на основните ритуали – радостни и траурни. Основната за страната религия, както и малцинствените, притежават свои присъщи и напълно завършени храмови сгради за провеждането на ритуалите.

Нови тенденции са налице в самия смисъл, характер, философия и начин на провеждане на ритуалите – това вече са граждански по своя характер ритуали и среда. Обикновено става дума за преустройство на заварени сгради или части от сгради за новите ритуали. Има и примери на изцяло нови постройки. Независимо от многогодишния опит този нов тип все още не е изяснен и убедителен с архитектурно-художествените си резултати. Това предполага едно отношение към проблемите да бъде изследвано концептуално и особено – чрез успешни примери от практиката. В статията е приложен именно такъв подход и теоретико-приложния принос на конкретен доказан автор – проф. дан арх. Благовест Вълков.

1. Въведение

Днешното време предполага разнообразни и гъвкави възможности за осъществяване на основните за страната ритуали (радостни и траурни) – в религиозен и граждански контекст. Главно православно християнство, но и малцинствените религии, разполагат със своите храмови сгради за целта, а промененото и динамично общество и бит на

¹ Вихрен Бакърджиев, гл. ас. д-р арх., кат. „История и теория на архитектурата”, УАСГ, бул. „Хр. Смирненски“ № 1, 1046 София, e-mail: v_bakardjiev@abv.bg

² Статията рецензира реализирани творби на архитект Благовест Вълков

хората налагат създаването и на едни нови светски архитектурно-художествени условия и образувания (сгради или преустройства на интериори), в които специфичните култури да бъдат „обслужени“ и по един нов, свободен начин, а новото, необвързано от традиции общество, също да получи своите възможности. В национален мащаб опитите все още не са намерили количествената си защита, но отделни успешни реализации убеждават, че усилията в тази посока си струват.

2. Основните традиционни български ритуали

Основните традиционни български ритуали са и световни и произлизат от най-важните житейски събития на човешките същества – раждане, даване на име, смърт. Съществуват несъществени различия в практиките на различните религии, поради което за архитектурата те не са определящи, макар и добре изследвани. В контекста на настоящото изследване е достатъчно да се отбележат основните характеристики на една от основните религии – най-масовата.

2.1. Православни радостни и траурни ритуали

Основните традиционни религиозни ритуали в България се практикуват в храмовата сграда като: Обред „Кръщаване“, в наоса или в отделно помещение; Обред „Венчаване“; Обред „Опело“. Освен главното действащо лице – свещеникът – в тези обреди могат да бъдат включени и още свещеници и хор. Проповедната част и озвучаването са преминали и в новите граждански ритуали, съхранявайки спомен за наследството, а в днешни дни и с възможност за промени и допълнения в духа на новите обществени отношения и ценности.

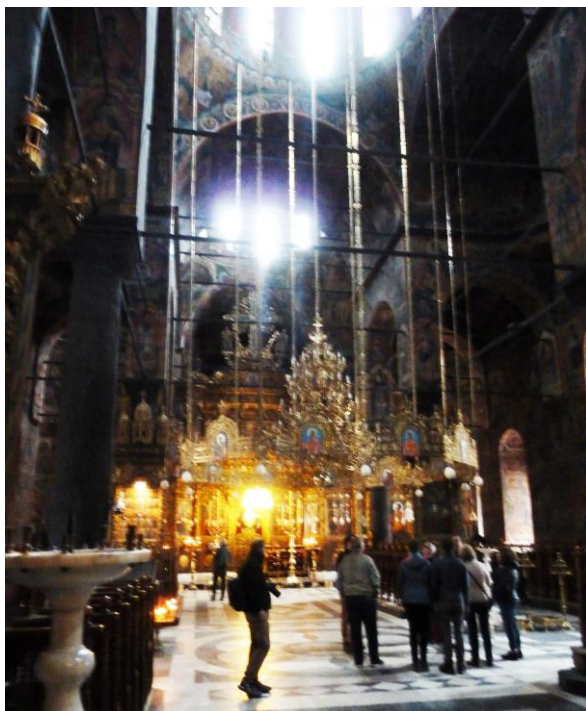
2.2. Храмовата архитектура в контекста на ритуалите

Християнството в България успява да открие и реализира универсалното пространство в сакралната сграда, подходящо както за тъжни, така и за радостни ритуали, а неговото художествено оформяне винаги е било едно органично и хармонично допълнение към архитектурата. Интериорът на християнския храм е мястото, където човек се ражда чрез своето кръщение, където сключва брак и където бива изпратен към Отвъдното.

Външният образ е доминиран от религията, към която принадлежи, без да се отразява ритуалният смисъл. В интериора чрез различните елементи на каноничното изографисване и необходимите атрибути се отразява съответният на ритуала смисъл и конкретика.

Фиг. 1. Типична Храмова източно православна сграда (Рилски манастир)

Фиг. 2. Типичен Храмов интериор, в който се провеждат всичките основни православни обреди (Рилски манастир)

3. Съвременните български граждански ритуали и сградите, в които се провеждат

Съвременните ритуали отразяват съвременния бит, култура и социални взаимоотношения на българите, което е и световна тенденция. Те се осъществяват в два типа архитектурни обекти:

- пригодени за целта пространства в съществуващи сгради с оригинално друго предназначение;
- изцяло новопостроени специализирани сгради за радостни (бракосъчетания и даване на име на новородено) и траурни граждански ритуали (обикновено към крематориуми или гробищни паркове). Към тази група принадлежат и изгражданите по задание зали за радостните ритуали към новите общински административни сгради.

3.1. Особенности на гражданските ритуали

Гражданските ритуали оформят новата символика в обществения бит и отношения, днес освободени от религиозна канонична конкретика, преминавайки към по-широки философски измерения и форми, общочовешки смисъл, емоционалност и образност.

При социализма гражданските ритуали имат и идеологическа цел – да изместят религията от основни за хората събития и да се намери друго място за провеждането им.

През 70-те години се правят и опити за създаване на нормативна база. Материалите са подготвени, но така и не се стига до одобряването им и въвеждането в практиката.

Процедурното осъществяване на ритуалите се извършва от служебни лица по гражданското състояние към общинските администрации. Извършва се предварително записване за ритуала, подготовка непосредствено преди провеждането му, самият обред и последващо отразяване от страна на присъстващите близки.

3.2. Архитектурните проблеми и решения

Гражданските ритуални домове възникват по силата на глобализацията, интензивното и неспирно движение на хора по целия свят, които изместват ритуалите от традиционната консервативна привързаност към конкретна култура и традиции.

Световната практика е богата с примери на нови сгради, отразяване на особеностите на новия тип ритуални домове, добри постижения.

В България са изградени малко изцяло нови постройки, масовото преместване на ритуалите е в заварени сгради с различно (доста често – жилищно) предназначение. Типичният подход е да се декорират и обзаведат с чисто дизайнерски и символни атрибути, обслужващи процедурата.

Интериорните решения и художествената намеса не са носители на хуманитарен (философски) въпрос и отговор, а образността им не „говори“ за същината на събитието, нито на авторско отношение и архитектурно-художествен почерк.

В общи линии ритуалите са добили вече някаква степен на яснота, но архитектурно-символните им особености все още търсят своя „образец-канон“.

Изследванията по темата си струват усилията, но от особено значение са и относително редките засега, добри опити от практиката на различни автори. Удачно в случая се явява да се посочи такъв пример в лицето на автор, притежаващ теоретичен и творчески приложен опит в създаването на новия тип ритуални домове.

4. Реализирани типично граждански ритуални домове в гр. Русе

През 70-те години се правят опити да бъдат заместени традиционните места за провеждане на основните ритуали, както и да бъдат разделени и обособени „функционално“ – за весели и тъжни, чрез адаптиране на стари, ценни жилищни сгради. Пространството на Симоновата къща в Русе дълго време е зала за бракосъчетания, а това на Стояновата е превърнато в „зала за даване на име“ – своеобразно социалистическо „кръщаване“.

В град Русе са създадени два такива нови ритуални дома за граждански ритуали: „Траурен ритуален дом“ и „Дом за радостни ритуали“ – и двата по проект на арх. Благовест Вълков.

И двата дома представляват преустроени интериори на заварени сгради. В случая те се явяват пример за решаване на проблемите на интериора със средства на т.нар. „синтез на изкуствата“. Архитектът, автор на проектите (скулптурната част от проекта е изпълнена от Иван Праматаров), не споделя това определение, което заменя в защитения си дисертационен труд с „Взаимодействие на архитектурата със скулптурата и живописата“ [1, 4], което последователно прилага и в многобройните си реализирани проекти.

Двата дома са носители на едни и същи идеи и архитектурно-художествени средства. Налице е концептуално единство в разбирането на автора за използването на изкуствата, на конкретните идеи и на неговите пластически решения.

4.1. Дом за траурни ритуали

Сградата на *Траурния ритуален дом* е стара, индустриално (панелно) изградена постройка, която с новия проект е приведена в подходящ и съответстващ на функцията и значението си вид, чрез използване на нови архитектурни и художествени средства...

Фиг. 3. „Дом за траурни граждански ритуали в Русе“ – поглед от залата към символно главната художествена стена и концептуалните скици на двата идейни и пластични художествени компоненти: „реката – символ на живота” и „един го няма”

Траурният ритуален дом се схваща от автора като *място, където хората идват преливащи от тъга, място*, в което емоционалността е особено съществен и характерен белег. Ето защо силно емоционалното състояние на хората, което обичайно е цел на всеки автор – тук априори е изключено от идеята и образното търсене в творческия процес.

Тази предпоставка води до *идеята смъртта на близкия човек да се формулира максимално неутрално откъм чувство по един философски начин*. Изразът на тази идея е съсредоточен в кратката фраза „един го няма”. Формата на тази идея е замислена в структура и конфигурация като проста и чиста, максимално единна – сфера, кръг, окръжност, конус, цилиндър. Т.е., използвани са основни платонови тела с ясен единен и цялостен образ [5].

Пластически фокус на интериора и възприятията е стената срещу посетителите, която е и гръб на цялостния сценарий и мизансцен на обредното събитие.

Трябва да се подчертае значението на разбирането за характера на цялостното построение. От възможните два варианта на отношенията „конструкция на пространството”, т.е. *заварената кутия/нова разработена част* – интериорни атрибути и синтез с изкуство, в този проект е избран този, при който те са интегрирани. Причината е в обстоятелството, че заварените сградни елементи нямат своя архитектурно-художествена стойност и идентичност, и „каширането”, облепването им с новите пластични средства създава съвсем нова цялостна атмосфера. Това решение може да се определи като „*кутия в кутията*“ или „матрьошка“.

Новата пластична стена в дъното на залата представлява в основата си един обединяващ кръг – основа на плосък конус (фигура на единството), чиято основа е поставена вертикално, а височината – хоризонтално в посока към присъстващите. Целостта на конуса е нарушена от вертикален пластически мотив „*реката – символ на живота*” (така образът се и контекстуализира, предвид определящо идентифициращия за Русе фактор на р. Дунав) и *група човешки фигури*. Именно във фигуралната композиция е съсредоточена главната идея („един го няма”), като тази силно компактна композиция се

състои от позитивни фигури, между които категорично се чете силуета на една липсваща фигура, сякаш извадена от групата. Важно е да се подчертае, че силуетът на липсващата фигура се възприема ясно, едновременно запазвайки ненарушения силует на съседните позитивни фигури, целостта им е напълно съхранена. Този пункт в композицията е най-важен и е от особено значение за пластическата му категоричност и яснота на цялото, както и сила на внушение и въздействие.

Цялостният подход към проектната задача дава ясно предимство на архитектурния смисъл и природа на пластическия резултат, като съ-участието на скулптурата следва обща идея и замисъл. Типичната за изкуствата „безотносителност“ е заменена от целенасочено подчиняване и определеност, които са характерни за архитектурата. Резултатът също е единен и като създаден от един човек, макар че са двама, при това „различни“. В случая е видима водещата роля на архитектурата и умението на двамата автори – архитект и скулптор, да работят в синхрон и хармония.

Обновената с този проект сграда е придобила напълно съответстващ на функцията и значението си вид, постигнат с новаторски подход към идея и пластично решение. Тя е пример на мислене, при което архитектура и скулптура не са отделни изкуства, а едно единно интегрално решение. Както авторът прокламира в цялото си творчество – това е един вид „нов синкретизъм“.

4.2. Дом за радостни ритуали

Нов *Дом за радостни ритуали* е устроен в къщата на Шаранкови, известна фабрикантска русенска фамилия. Всъщност това отново е преустройство и съвсем интериорна адаптация на съществуваща стара жилищна сграда в центъра на града.

Тук е приложен другият подход – *отделено съвместно съществуване на заварената сградна кутия със своя ясно изразена идентичност и на новите допълнителни елементи и средства*.

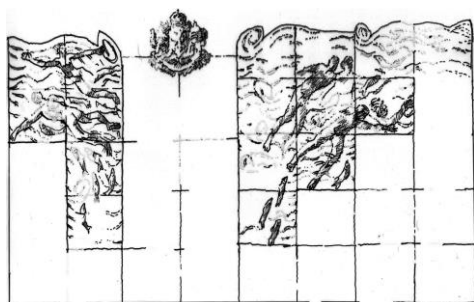
Архитект Благовест Вълков и скулптор Иван Праматаров успяват да постигнат симбиоза на двете изкуства. Поставяйки въпроса за смисъла на човешкия живот – едно истинско философско-концептуално ниво, *Благовест Вълков се опитва да открие вечните, неизменни и универсални стойности в човешкото битие, като в същото време успява да постигне тяхното художествено отражение*. Той не се опитва да угоди на идеология, не се опитва да се впише и в някакви добре утвърдени и удобни професионални рамки, а да изрази своята откровена гражданска позиция по въпроса – *какво трябва да представлява и как трябва да бъде оформено пространството за един радостен граждански ритуал в края на XX век*. Авторът се опитва и успява да намери, усети и отрази общочовешкото, вечното и надстиловото, нещо, което прави през този исторически период целият цивилизован свят, но в същото време – българското и национално отношение към празника и свързания с него ритуал. Той смята, че това е свързано не само с идеологеме от конюнктурата, но и че вече съществуват основания от високо естество да се търси и чисто гражданско решение на съвременните ритуали, извън традиционно религиозните.

Съществуващото зално пространство има своя ярък израз и идентичност, но е лишено от монументалност. Ето защо задачата, стояща пред автора на проекта, е била как със съвсем непатетични и „камерни“ средства да изрази идеята си, без да влиза в конфликт със завареното, без да „имитира“ заварената архитектура [2]. В това Благовест Вълков наистина успява да покаже свое разбиране за взаимодействието на архитектурата с другите изкуства [1]. Архитектурата и скулптурата тук не са разделени, те са едно цяло и постигат напълно завършен единен резултат и въздействие.

Съществуващата зала има асиметрична структура и изглед. Входът е разположен отляво, а двете надлъжни стени са принципно различни по отношение на естественото осветление – едната е с много прозорци, а другата – напълно „сляпа“. Стените са облечени с тапети, скъпи и качествени, но със задължаващ колорит. Таванът е декориран с гипсови флорални орнаменти, които имат своята пластична стойност и съвсем не са пасивни участници. Техният мащаб е прекалено едър за размера на пространството, той увеличава вниманието на присъстващите и ги разсейва от основния фокус – сватбения ритуал.

В този проект е приложен интересен **подход към интериорното решение** – **съществуващата сградна „кутия“ („кутия в кутията“)** запазва своя стилев характер, а новата намеса се вмества в нея като остава относително независима от съществуващото – **своеобразен комплексен „експонат“**.

Така новата творческа разработка успява да реши свободно поставените концептуални и пластически проблеми. Зачитаваният от архитекта възглед за този нов, модерен синкретизъм, се изразява в убеждението, че водещото изкуство днес отново е архитектурата, която дава съответните ограничения и художествена „рамка“ на скулптора или художника. Тук целта е постигането на единна, неразделима обща форма, въпреки необходимото участие на различни творчески специалности...

Фиг. 4. „Дом за радостни граждански ритуали в Русе“ – изглед към символната пластическа разработка „иконостас и олтар“, център на ритуала и въздействието; идейна рисунка на „иконостаса“ с „Реката – символ на живота“

Новото архитектурно построение е асиметрично, поради асиметричното разположение на входа, но и за да изрази дискретно разликата между съществуващото и новото.

Архитектурният мизансцен следва сценария на обряда – ритуална пътека, подиум, ритуална маса, място за служебното лице по гражданско състояние и пластично оформена параванна стена – „иконостас с олтар“ зад него, която е носител на една непррик-

рита православна символика. Идеята за иконостаса явно е осъществена с цел да пренесе ритуалното действие от сакралния си аналог в модерното настояще, като остане вярна на спомена на съвременните хора за сватбарските обичаи от традицията. Архитектът добре осъзнава риска от всякакво пряко наподобяване и постига тази модерна алюзия интелигентно и съдържано, със съвременни средства. Самият „иконостас“ е изграден от полирани мраморни призми в подходящ мащаб, между които е разположен богат пластичен бронзов релеф. Неговото художествено послание е скрито в многото меандри и извивки, напомнящи речни вълни. Реката Дунав и нейните брегове са не само градообразуващ фактор. Реката на живота е метафора на битието, което гъмжи от всякакви живи твари – риби, миди, водорасли и други водни обитатели. Най-силно присъствие в този релеф имат седем плуващи човешки фигури, олицетворяващи човешкия жизнен порив и щастливото „отплуване“ на всеки млад човек към трудностите и изпитанията в живота.

Стиловото еkleктично и неокласично звучене на заварената архитектурна атмосфера не влиза в конфликт с новата намеса, която е стилово неутрализирана и геометризирана като структура и визуални характеристики.

Интериорът и пластическата разработка на този сватбен ритуален дом е резултат от зряло и професионално творческо отношение към архитектурата и нейните взаимоотношения с другите изкуства.

5. Заключение

Постигнатите високи архитектурно-художествени резултати във връзка с реализираните проекти за ритуалните домове в Русе с автор арх. Благовест Вълков се състоят в следните конкретни качества и приноси:

1. Самата идея за гражданския ритуал като *нов тип ритуал*.
 - Концептуален подход, който запазва в новите домове светостта на традиционния ритуал, а не го профанизира с „изваждането“ му от традиционно храмовото му място;
 - Идентификацията на разликите между „радостен“ и „траурен“ ритуал;
 - Авторско отношение към интерпретираното събитие.

Идеите са развити и в теоретичните изследвания на Благовест Вълков – дисертационен труд за НС „Доктор на науките“ [2].

2. Отразяване на контекста – особеностите и „паметта“ на мястото (Русе, р. Дунав) [3].

3. Статистически в практиката новият тип се намества в някакви заварени преустроени сгради, с редки изключения на специални нови проекти. В рецензираните домове в Русе се откриват два нови подхода при тези преустройства:

- „повтаряне с нови пластически художествени средства“ на основната съществуваща конструкция на пространството, своеобразно „облицоване“ на плоскостите с визуалните и информационни атрибути на новата утилитарна и символна функция (*Траурния ритуален дом*);
- запазване на заварената архитектурна пространствена „кутия“ и въвеждане на атрибутите на новата утилитарна и символна функция като „експонати“, населяващи и видоизменящи пространството в съответствие със съответствие към новите изисквания и философията на автора (*Радостен ритуален дом*).

4. Оригинални високо професионални пластически решения като цяло. Съответстваща на специфичното предназначение и идеята на автора художествена пластика и образност.

Като обща оценка може да се каже, че двете реализирани творби са примери на монументална пластика, редки случаи на избягване на масово прилагания в тези сгради декоративен подход и кавалетна пластичност.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Вълков, Бл.* Взаимодействие на архитектурата със скулптурата и живописата. Дисертационен труд за ОНС „Доктор“, УАСГ, София, 1985.

2. *Вълков, Бл.* Архитектурното творчество като символна дейност. Дисертационен труд за НС „Доктор на науките“. УАСГ, София, 2016.

3. *Вълков, Бл.* Архитектурната метафора. УАСГ, София, 2006.

4. *Вълков, Бл.* Форма и отношение в архитектурата. 1990, // сп. Архитектура, бр. 3.

5. *Вълков, Бл.* Специализираното обучение по проектиране на Обществени сгради. УАСГ, София, 2006.

6. *Вълков, Бл.* Крум Дамянов, Един изключителен скулптор и много повече. 2016, // сп. Архитектура, бр. 4.

7. *Савов, П.* Дигитални методи за интерактивна комуникация между архитектурните пространства и техните обитатели. Дисертационен труд за придобиване на ОНС доктор.

8. *Савов, П.* Художествени прояви на хибридна форма между архитектурата и новите изкуства (кино, фотография, дигитални модели). София, 2016.

THE MAIN BULGARIAN RITUALS AND ARCHITECTURE (RELIGIOUS AND CIVIL)

V. Bakardzhiev¹

Keywords: *rituals, civil rituals, architectural and sculptural synthesis*

ABSTRACT

In the national tradition of Bulgaria there are clear rules for performing the basic rituals – joyful and mournful. The country's main religion, as well as the minority ones, has their own inherently complete temple buildings for rituals.

¹ Vihren Bakardzhiev, Chief Assist. Prof. Dr. Arch., Dept. “History and Theory of the Architecture”, UACEG, 1 H. Smirnenski Blvd., Sofia 1046, e-mail: v_bakardjiev@abv.bg

New trends are present in the very sense, character, philosophy and way of performing the rituals – these are already civil rituals and environments. Typically, it is about rebuilding existing buildings or parts of buildings for new rituals, and there are examples of entirely new buildings. Despite the many years of experience, this new type is not yet clear and convincing with its architectural and artistic results. This implies that one has to examine the concept of problems in a conceptual way and especially – through successful examples from practice. The article applies exactly this approach and the theoretical and practical contribution of a specific proven author.